György Péter

Forrásértékű Ki mit tud?

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 7. szám, 2017. február 17.

Valóban, mint azt Siba Antal tévékritikájában olvashatjuk, nem a reflektálatlan nosztalgia kérdése, ki hogyan is látja ma a hatvanas évek *Ki mit tud* című műsorait. *(ÉS, 2017/6., febr. 10.)* „A jelen elviselhetetlenségének biztos jele, hogy az ember döbbenten áll saját fölismerése előtt: milyen jó volt az a világ. Amit persze azonnal továbbgondol, hiszen dehogyis volt jó az a világ…" – írja Siba meggyőzően. A felismerés és szembesülés nyilván másként érinti azokat, akik egykor még élvezhettük az ancien régime édességeit, de ugyanilyen fontos kérdés, hogy mit láthatnak ezekben a műsorokban mindazok, akiknek megadatott a későn születettek kegyelme, azaz a médiumok közvetítette utóéletre, tehát egykori képekre, szövegekre, emléknyomként látható terekre, személyes beszámolókra vannak utalva.

Amellett érvelnék, hogy a *Ki mit tud?* számukra különösen fontos forrás lehet. Az igazi kérdés ugyanis, mint arra cikke végén Siba Antal is utal, hogy miért tűnhetnek emberibbnek az archív adásokban látható suta jelenetek, mint a kortárs tehetségkutató műsorok nárcisztikus álőrjöngései, látszatot látszatra cserélő teljesítményei.

Minden ilyen műsor mögött felsejlik, közvetlenül érzékelhetővé válik egy kulturális rendszer: akár az idők mélyéről, akár a jelenről van szó, mindkét esetben a médiumok által előállított identitásról van szó. S a két korszak közti – nem pusztán a demokratikus politizálás mechanizmusai által determinált – különbség a teleologikus célok meglétében vagy hiányában áll. Ez az, ami akkor is, ma is meghatározta a kulturális rendszerhez kötődő elvárásokat, és egyben kijelölte annak lehetőségtartományát. *Az államszocializmus kulturális rendszerét az egyenlőség különböző társadalmi mezőkben való megvalósításának mikéntjével kínlódó politikai ideológia szabta meg*. Az egyenlőség fogalmának államszocializmus alatti jelentéstörténete az elkövetkező évek egyik fontos kutatási területének ígérkezik: úgy tűnik, hogy az ancien régime-ben alig vagy egyáltalán nem élt nemzedék számára fontos kérdésről van szó. Mit jelentett az egyenlőség a társadalmi és kulturális osztálykülönbségeket igen szűk mezőben megengedő politikai rendszerben? Az esélyek egyenlőségét? Mit jelentett az előrejutás? Mit jelentett az uralkodó osztály kiváltsága, azaz kulturális tőkéje? Ki kényszerült alkalmazkodni, és mikor, ki volt abban a helyzetben, hogy a felemelkedés programjában méltó hely jusson számára? A *Ki mit tud?* annak a kultúrpolitikai célnak felelt meg, melynek értelmében a szerény kulturális tőkével rendelkező társadalmi rétegek is szabad bebocsáttatást kell hogy kapjanak a magas kultúra világába, következésképp azt olyan szélesen értették, ahogyan csak lehet. Ez persze feloldhatatlan önellentmondásokra vezetett, melyek világosan tettenérhetőek ezeken a felvételeken. Mert valóban egymás mellé került – egy különös montázsban – a kulturális kánonok, műnemek mindegyike: a nép- és a „táncdal", illetve a „beatzene", a klasszikus és kortárs irodalom, vagy az úgynevezett paródia, bűvészet, katonakórus és az elmaradhatatlan rendszerhű kritikus, a polbeat. Siba fel is sorolja a különféle kategóriákat, s okkal említi a zsűriben tevékenykedő Czine Mihályt is. Mert valóban a zsűri volt a kultúrpolitikai célok megjelenítésének, az egyenlőség téloszának igazi bemutatója, híve, segítője. Igy a résztvevők és a nézők egyaránt esett állal hallgatták, nézték a zsűri kulturális elithez tartozó tagjainak hosszú értékelő beszédeit. Előttem van a zeneesztéta, az 1980-ban öngyilkosságot elkövetett, brilliáns, a műsort végigdohányzó Pernye András, akit ugyanolyan elbűvölten hallgatott Major Tamás és Petrovics Emil, mint a közönség.

Ezek a baloldali elitértelmiségiek mind azon voltak, hogy belső meggyőződésüknek megfelelően saját kultúrájuk nyitottsága mellett érveljenek. Gyulai Gaál János, Major Tamás, Petrovics Emil, Rábai Mihály, Pernye András s a már említett Czine Mihály ugyanúgy. Feloldhatatlan ellentmondást jelentett mindez, csakhogy ezek az emberek döntő többségükben a demokratikus kultúra megszállottjai voltak, mind

másként, de ugyanúgy kétségbevonhatatlanul, ez szabta meg normáikat, viselkedésüket, elvárásaikat. Volt persze mindebben a saját nárcizmusukból is, végre is a szó szoros vagy átvitt értelmében színészek voltak ők maguk is, de az előadásaik, a vetélkedők hosszú éveken át azt demonstrálták, hogy az államszocializmus kulturális rendszere nem zárt. S valóban, számos, később a rendszerben fontos szerepet játszó alkotó tűnt itt fel. Más kérdés, hogy mindezt elég könnyű mediális szelepnek leírni, ami ugyanúgy igaz, mint az, hogy közben mégis bátorításként hatott.

Azaz: az egalitárius politikai ideológia, a magas kultúra demokratizálásának programja, a rendszer önreklámja találkozott egymással, de mindenesetre a tehetség jelentése, szerepe nem volt elválasztható attól a társadalmi közegtől, amelyben komoly kulturális tőke nélkül is előbbre lehetett jutni.

S ezen a ponton láthatóvá válik a drámai különbség. A mai politikai rendszernek, amelyből a kormány épp ezekben az években tünteti el a konzervatív/liberális demokratikus, alkotmányos jogállami masinériát, amely a többpártrendszer legitimációját kétségbevonhatatlanná tette, legyen a neokapitalizmus olyan undorító, mint amennyire én annak látom. De közben ez az alkotmányos rendszer semmiféle végiggondolt, nyilvános vitákon át kialakított jövőképpel nem rendelkezett, s ma sincs ez másképp. A mai magyar politikai elitnek nincsenek teleológiai céljai, a propagandagépezet a következő választások megnyeréséhez szükséges félelem és hisztéria megtervezéséért felel, s a gyűlölet és megvetés nagy mennyiségben való előállítását szolgálja. S ezt azért mégsem nevezhetjük teleologikus célnak, amelyhez kultúrpolitikai eszköztárat rendelhet hozzá bárki. Így a mai tehetségkutató műsorok, ha akarnának, sem lehetnének mások, mint a nárcizmus reklámfilmjei, amint azok is. Nyilván egyszer eljön majd egy kor, amikor ezek is forrásértékűvé válnak, s egy jobb állapotban lévő ország lakói azon merenghetnek majd, miként is volt, hogy a magát zárt nemzetállamnak hirdető politikai elit uralma alatt képtelen volt a népszerű kortárs, nemzeti kultúra mégoly ellentmondásos gyakorlatának a megteremtésére. A *Magyarország, szeretlek* című identitásreklám-„vetélkedő” épp olyan infantilis kérdésekből és válaszokból áll, mint az ostobaság nyílt apoteózisa, az *Észbontók* című vetélkedő, amelyben két minősíthetetlen hülyét játszó „átlagember” nem tud semmilyen kérdésre válaszolni.

Az államszocializmus teleológiája a teljesítményekre épülő kultúra nyitottságát próbálta återőltetni saját magán, a politikai legitimáció hiányát gondolta pótolni a művészet gyakorlatához szükséges képességek demokratizálásával. Amit ma lát az, aki a tévében feltűnő tehetségeket nézi, annak nincs része semmiféle konstrukcióban, közös élményben.

Közben ezek a műsorok a politikai hitelét vesztett elit elleni lázadásként is leírhatóak, de csak nagy jóindulattal. Mert azok valójában nem mások, mint a félelem bére végtelen sorozatának egyes epizódjai. Cserébe azért a hisztérikus idegengyűlöletért, amellyel a kormánypropaganda a nemzetállam egységének látszatát építi, az önmagukat falak mögé záró mai magyarok teli szájjal nevethetnek, röhöghetnek bármin. Nincs akadály. A teljesítménynélküliség apoteózisát csak egy, a kultúrában régen nem bízó, jelenben élő, a múltról semmit sem tudó neonacionalista állam merheti hirdetni.

De mindezért egyszer még mindannyian megfizetünk.